

Adamczyk, Jan Leszek / Stasiewiczówna, Irena

"Bulletin Signalétique", Paris 1957 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 3/3, 479-483

1958

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wieściowych. Jedną z jego wielkich zasług są relacje o krajach kaukaskich. Historycy radzieccy znają doskonale nazwisko Reineggsa. Odegrał on bowiem dużą rolę polityczną przy boku króla Gruzji Heracliusa II. O wiele mniej natomiast jest znana jego działalność lekarska. Był on pierwszym na Węgrzech lekarzem, który dostąpił zaszczytu doktorskiego „*sub auspiciis*“. Jego dysertacja z zakresu chemii ogłoszona została przez Uniwersytet w Szombathely w 1773 r. Reineggs utrzymywał żywe kontakty z wolnomularzami i Różokrzyżowcami. Życie jego dostarcza wielu interesujących szczegółów nie tylko dla dziejów medycyny, ale i w ogólności kultury.

Od XVI stulecia do połowy XIX wielu chorych na Węgrzech pozostawało w opiece (tzw. empiryków (art. J. Benczego). Nie byli to lekarze z wykształcenia, ale z praktyki, leczyli zaś „z dobrego serca“. W ich liczbie znajdowali się zarówno ludzie świeccy, jak i duchowni, katolicy i protestanci; niektórzy wywodzili się ze szlachty. Źródłem ich wiadomości fachowych były rękopisy i druki z kilku pokoleń, teksty zaś same były zarówno łacińskie, jak niemieckie, a także w dużej mierze polskie. Działalność empiryków w przeszłości naród węgierski ocenił jako bardzo pożyteczną. Opiekowali się bowiem oni bardzo serdecznie chorymi; niejednokrotnie prócz pomocy fachowej oddawali usługi materialne.

W ostatnim artykule pióra Nattera-Nád Miksa znajduje się przegląd dziejów botaniki na Węgrzech od XVI stulecia. Za pierwszy Zielnik uchodzi *Herbarius* Piotra Meliusa (1578), a następny Andrzeja Beythe (1595).

Wszystkie szczegóły zawarte w 6—7 zeszytach „*Communicationes*“ mają niewątpliwie charakter „przyczynikarski“. Przez to właśnie wydają się być bardzo pożyteczne jako uzupełnienia do poważniejszych studiów historyczno-medycznych.

St. Szpilczyński

„Bulletin Signalétique“ (Anciennement „Bulletin Analytique“) Ministère de l'Éducation Nationale, Centre National de la Recherche Scientifique, Paris 1957. Centre de Documentation du C.N.R.S.

„Bulletin Signalétique“ jest periodykiem, którym winien zainteresować się każdy historyk nauki — znajdzie on tu bowiem krótki przegląd artykułów z dziedziny historii nauki i techniki, ukazujący się w czasopismach całego świata.

„Bulletin Signalétique“ — wydawany w Paryżu przez *Centre National de la Recherche Scientifique* ma swoją tradycję: ukazywał się on już przed wojną pod tytułem „Bulletin Analytique“; po wojnie był wydawany początkowo pod tymże tytułem jako miesięcznik; dopiero w roku 1956 „Bulletin Analytique“ przekształcony zostaje w „Bulletin Signalétique“. Jednocześnie ze zmianą tytułu zmienia się format biuletynu — ukazujący się dotychczas w zgrabnych zeszytach 8°, wychodzi obecnie w niezbyt wygodnym dla czytelnika formacie 4°; z drugiej strony jednak zwiększenie się formatu zeszytów wskazuje na ciągły wzrost ilości bibliograficznych pozycji sygnalizowanych przez czasopismo.

„Bulletin Signalétique“ jest przeglądem artykułów z zakresu wszystkich niemal gałęzi nauki, ukazujących się w czasopismach całego świata; publikacje książkowe nie są z zasady omawiane na łamach biuletynu; niejednokrotnie jednak są tu rejestrowane ukazujące się w periodykach recenzje — poświęcone ciekawszym publikacjom książkowym.

„Bulletin Signalétique“ składa się z trzech części. Część pierwsza obejmuje: nauki matematyczne, astronomię, fizykę, chemię, wiedzę inżynierską i naukę o ziemi; część druga — nauki biologiczne, farmakologię, przemysł spożywczy i nauki rolnicze; część trzecia — filozofię i nauki humanistyczne. W trzeciej części jest też wyodrębniony dział historii nauki.

Głównym redaktorem całości jest prof. J. Wyart, sekretarzem generalnym — G. Picard, naczelnymi redaktorami poszczególnych części: R. Duval, H. Millot i R. Bayer. Zapoznając się z zawartością jednego chociażby rocznika periodyku nasuwa się kilka spostrzeżeń.

Redakcja pisma kładzie wyraźny nacisk na nauki matematyczno-fizyczne i przyrodnicze — poświęca im znacznie więcej miejsca aniżeli naukom humanistycznym, które traktowane są raczej peryferycznie. W ciągu każdego roku nauki matematyczno-fizyczne i biologiczne obejmują po dwanaście numerów, podczas gdy filozofii i naukom humanistycznym poświęca się wspólnie zaledwie cztery numery. W roku 1957 przegląd pozycji bibliograficznych z dziedziny nauk technicznych zajął 4561 stron, z zakresu nauk biologicznych — 3306 stron, nauki humanistyczne i filozofia objęły tylko 896 stron. Cyfry te mówią same za siebie, nie wymagając żadnego chyba komentarza.

Ponadto należy zwrócić uwagę na bardziej staranne opracowanie części pierwszej i drugiej w porównaniu z częścią trzecią — daje się to zauważyć nawet w takich szczegółach jak opracowanie indeksu nazwisk cytowanych autorów, którego część trzecia — niestety — nie posiada.

Historia nauki i techniki zajmuje w „Bulletin Signalétique“ stosunkowo dużo miejsca. Wykaz prac z poszczególnych dziedzin nauk matematycznych, przyrodniczych i humanistycznych jest poprzedzony z reguły wykazem prac z historii danej dyscypliny. Ponadto — niezależnie od tego — znajduje się w części trzeciej odrębny dział poświęcony historii nauki, gdzie omówione są raz jeszcze wszystkie prace z tej dziedziny.

Jak wygląda struktura działu historii nauki i techniki w „Bulletin Signalétique“?

Dział ten składa się — naturalnie — z całego szeregu poddziałów, które z kolei dzielą się na dalsze podpunkty. Ponieważ w dziale historii nauki i techniki specjalizacja jest także bardzo daleko posunięta, ograniczymy się jedynie do ukazania poddziałów zasadniczych. Są one następujące:

1) Wiadomości ogólne: historia i historycy nauki; historia historii nauki; problematyka historii nauki; warunki i organizacja współczesnych badań naukowych; popularyzacja; nauczanie; dokumentacja; 2) historia nauk matematycznych; 3) historia nauk fizycznych; 4) technologia i historia nauk technicznych; 5) historia nauki o ziemi; 6) historia nauk biologicznych; 7) historia nauk humanistycznych.

By zorientować się, jak ścisła jest specjalizacja w ramach poszczególnych poddziałów historii nauki i techniki — wystarczy dla przykładu wymienić grupy, które wyodrębnione zostały np. w ramach historii nauk fizycznych:

1) historia ogólna; 2) kosmologia: materia, przestrzeń, czas; 3) termodynamika; 4) astronomia, geodezja; 5) mechanika racjonalna; 6) metrologia; 7) mikrofizyka; 8) optyka; 9) akustyka; 10) chemia; 11) elektromagnetyzm, elektrotechnika; 12) cybernetyka.

Notki na temat artykułów z dziedziny historii poszczególnych nauk — zamieszczane w dziale historii nauki i techniki — składają się przeważnie z kilku zdań, w których omawia się treść sygnalizowanego artykułu; suche informacje bibliograficzne — pozbawione jakiegokolwiek komentarza — są rzadziej spotykane.

Problematyka artykułów — omawianych bądź cytowanych w dziale historii nauki w 1957 roczniku „Bulletin Signalétique” — jest bardzo różnorodna: poczynając od publikacji, mieszczących się tematycznie w ramach historii poszczególnych nauk — poprzez artykuły poświęcone znakomitym uczonym z okazji przypadających rocznic ich śmierci czy urodzin — a kończąc na rozważaniach natury ogólnej na temat historii nauki i techniki.

Np. w „Bulletin Signalétique” — w jednym z poddziałów historii nauki określonym: *Savants universels* zarejestrowano szereg artykułów poświęconych Beniaminowi Franklinowi dla uczczenia 250-lecia jego urodzin, Georgiusowi Agricoli — z okazji 400 rocznicy jego śmierci czy Piotrowi Gassendiemu w związku z obchodem trzechsetlecia jego śmierci. Obok tego znajdujemy w dziale ogólnym notki na temat artykułów w rodzaju: *Science and the humanities*; jest to wyciąg z mowy wygłoszonej w Harvardzie przez I. I. Rabięgo, w której domagał się on bliższej współpracy między uczonymi z dziedziny nauk technicznych i humanistami, ażeby przeciwdziałać w ten sposób wzrastającemu na świecie antyintelektualizmowi.

Jak widać — zakres tematów artykułów sygnalizowanych przez „Bulletin Signalétique” w dziale historii nauki i techniki jest dość rozległy, co nie przeszkadza zresztą wcale przeprowadzeniu ścisłej specjalizacji w ramach poszczególnych poddziałów.

Bliższe zapoznanie się z zawartością periodyku „Bulletin Signalétique” sugeruje historykowi nauki i techniki kilka wniosków natury ogólnej.

Po pierwsze — mimo iż w „Bulletin Signalétique” historia nauki jest przede wszystkim historią nauk technicznych — historia nauk humanistycznych potraktowana jest wyraźnie drugoplanowo — dział historii nauki znajduje się w zeszytach nauk humanistycznych. Wskazuje to, iż redakcja czasopisma traktuje historię nauki i techniki jako dyscyplinę humanistyczną.

Po drugie — w części poświęconej naukom humanistycznym — historia nauki i techniki w porównaniu z innymi dyscyplinami humanistycznymi zajmuje stosunkowo dużo miejsca i jest dość skrupulatnie opracowana. Fakt tym bardziej godny odnotowania, że odrębny dział historii nauki powstaje w „Bulletin Analytique” dopiero w roku 1955, tj. w rok przed jego przekształceniem się w „Bulletin Signalétique”.

Szerokie rozbudowanie działu historii nauki jest świadectwem wzrastającego w międzynarodowej skali zainteresowania historią nauki. Przegląd artykułów — sygnalizowanych przez „Bulletin Signalétique” — potwierdza całkowicie tę tezę. Artykuły te pochodzą z całego świata — nawet z krajów takich, jak: Alger, Maroko, Peru, Filipiny czy Australia.

Jak przedstawia się udział poszczególnych państw w dziale historii nauki i techniki w „Bulletin Signalétique”? Zajrzyjmy do pierwszego numeru rocznika 1957. Na plan pierwszy wysuwa się tu Anglia (zarejestrowano 90 artykułów), drugie miejsce zajmuje Francja (84 artykuły), dalej USA (57 artykułów) i ZSRR. Obok tego znajdują się notki na temat artykułów z historii nauki, ukazujących się w Niemczech, Włoszech, Szwajcarii, Hiszpanii, Belgii, Holandii, Danii, Norwegii itd. Natomiast ilość publikacji polskich, czeskich, węgierskich i rumuńskich z zakresu historii nauki i techniki — odnotowanych na łamach „Bulletin Signalétique” — jest wyjątkowo mała, na ogół nie większa od ilości prac, pochodzących z Australii, Algieru czy księstwa Monako.

W drugim numerze rocznika 1957 proporcje między artykułami pochodzącymi z poszczególnych państw są analogiczne; w numerze trzecim i czwartym tegoż rocznika na plan pierwszy w dziale historii nauki wysuwają się Francja i USA.

Zaznaczyć przy tym należy, że sygnalizowane w roku 1957 na łamach „Bulletin Signalétique” amerykańskie artykuły z dziedziny historii nauki i techniki ukazywały się przeważnie w czasopismach: „Isis”, „Science”, „Bulletin of the Atomic Scientists”; publikacje francuskie — w czasopiśmie: „Revue d'Histoire des Sciences”, artykuły angielskie — w periodyku „Nature”, a radzieckie — w piśmie: „Priroda”. Z polskich czasopism, które cytowane są na łamach „Bulletin Signalétique” — w dziale historii nauki i techniki wymienić należy: „Naukę Polską” (artykuł W. Balcerskiego: *Plan gospodarki wodnej w Polsce*), „Studia i materiały z dziejów nauki polskiej” (omówienie całego drugiego tomu), „Przemysł Chemiczny” (J. Bator — *Przemysł chemiczny w Polsce w porównaniu z przemysłem światowym*), „Przegląd Geologiczny” (K. Maślankiewicz — *Georgius Agricola*), „Acta Microbiologica” (J. Strzemska — *Bibliografia prac z zakresu mikoryzy*) i „Annales Universitatis Marie-Curie-Skłodowska”. Ponadto znajdujemy krótką notkę na temat artykułu S. Skowrona: *Czy istnieje rzeczywiście kryzys biologii?* — zamieszczonego w 1956 roku w „Twórczości”.

Przegląd tytułów artykułów polskich — sygnalizowanych na łamach „Bulletin Signalétique” — wskazuje, że publikacje z dziedziny historii techniki i biologii cieszą się znacznie większym zainteresowaniem aniżeli artykuły z zakresu historii nauk humanistycznych. O zainteresowaniu na Zachodzie rozwojem polskiej historii nauki i techniki świadczą omówione w „Bulletin Signalétique” artykuły, które ukazały się w czasopismach „Isis” i „Archives Internationales d'Histoire des Sciences”, a które informują o organizacji i sytuacji w historii nauki w Polsce. Tak więc w numerze 4 „Bulletin Signalétique” z roku 1957 (pozycja φ 11 — 17935, s. 885) znajduje się notka na temat artykułu G. Sartona: *The history of sciences in Poland*, który ukazał się w roku 1955 — w 145 numerze „Isis”; w 3 numerze z 1957 roku (pozycja φ 11 — 13453, s. 674 i φ 11 — 13454, s. 674) omówione zostały pokrótce „Notes et informations: Pologne” — zamieszczone w 1956 roku w 34 i 35 numerze czasopisma „Archives Internationales d'Histoire des Sciences”.

Treść „Uwag i informacji o Polsce” jest dość interesująca: przedstawiona tu została działalność i organizacja Komitetu Historii Nauki przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk i Zakładu Historii Nauki PAN; ponadto podany został spis publikacji z dziedziny historii nauki i techniki, które ukazały się

w Polsce w latach 1953—1955. Z jednej strony świadczy to o pewnym zainteresowaniu Zachodu rozwojem naszej historii nauki; z drugiej jednak strony nie zorientowany w polskim ruchu wydawniczym czytelnik mógłby sądzić, iż w Polsce w ostatnich latach ukazały się tylko nieliczne artykuły z dziedziny historii nauki i techniki.

Miejmy nadzieję, iż sytuacja ta ulegnie wkrótce poprawie. Zakład Historii Nauki PAN nawiązał bowiem ostatnio żywszy kontakt z *Centre National de la Recherche Scientifique* — wysyłając na prośbę redakcji szeregi notek z artykułów publikowanych w „Studiach i materiałach z dziejów nauki polskiej“ i w „Kwartalniku Historii Nauki i Techniki“.

J. Adamczyk i I. Stasiewiczówna

NOTATKI BIBLIOGRAFICZNE

Gustave Lefebvre, *Essai sur la Médecine Égyptienne de l'époque pharaonique*, Press Universitaires de France, Paris 1956, s. 216.

W zakładzie filologii prowadzonym przez autora studiowali w latach 1934—1938 język i gramatykę papyrusów dwaj lekarze paryskich szpitali, H. Deron i J. F. Porge. Swoimi zamiłowaniami zachęcili mistrza do głębszych badań nad egipską medycyną. Pierwsze ich wyniki ukazały się drukiem w 1953 r. pod tyt. *Tableau des parties du corps humain mentionnées par les Égyptiens*. Po przeprowadzeniu dalszych badań i uwzględnieniu krytycznych prac (Breasted, Chassinat, Dawson, Ebbel, Grapow, Jonckheere, Keimer, Loret) autor opublikował niniejszą rozprawę. Ma ona postać systematycznego wykładu, który obejmuje całokształt dotychczasowej wiedzy o egipskiej medycynie. Zaczyna się od ogólnych uwag o jej początkach rozwoju i zmierzchu, stosunku do religii, magii. Z kolei mowa jest o lekarzach egipskich, sposobach nabywania wiedzy lekarskiej przez nich i działalności. Następne rozdziały poświęcone są osiągnięciom teoretycznym i praktycznym egipskiej wiedzy lekarskiej. Wiele miejsca poświęcone jest okulistyce, której sława może najbardziej dochowała się w pamięci do naszych czasów: omówione jest np. leczenie spojówek, rzęs itd. W dziedzinie chorób kobiecych Egipcjanie mieli również wielkie osiągnięcia. Z dalszych rozdziałów wynika, że chirurgiczna wiedza egipska poza nastawianiem i leczeniem złamań, zwichnięć, obejmuje stosunkowo mały zakres odpowiadający tzw. „małej chirurgii“.

Jak już wspomniano w łączności z opisem poszczególnych chorób w papyrusach, podane są również lekarstwa. Składają się na nie środki roślinne, a więc zioła, kwiaty, krzewy, drzewa, jak i zwierzęce: krew, wątroba, mięso, żółć (z wołu, lwa, krokodyla, hipopotama, ptaków). W uzyciu było ponadto mleko kobiece i ekskrementy ludzkie. Użycie miodu pszczelego podobnie jak wosku jest kilkadziesiąt razy wymieniane w papyrusach przy różnych okolicznościach. Również ryby były zalecane w medycynie egipskiej. Królestwo minerałów w terapii obejmowało biel ołowianą, miedź „złocistą“, alabaster, różne krzemki, sole, ziemie, szmaragd, piaski itd. W wielu przypadkach chorobowych zalecano wody mineralne. Postać leków była różna: proszki, maści, czopki, inhalacje itp.